

פרק ד: ספק טומאת הזב – להקל!

הראשון מבין הטמאים המנויים במשנה בכלים כאסור בכניסה להר הבית, הוא הזב. טומאת הזב נזכרת בתורה, ומסכת שלמה שנויה בסדר טהרות, מסכת "זבים". כפי שלמדנו, אין לנו לחשוש בעניין העלייה להר הבית, לגזירת חכמים על גויים או על עמי הארץ להחשיבם כזבים. אולם האם אין לנו לחשוש שמא האדם נטמא בטומאת הזיבה עצמה?

מאחר שכניסת הזב אל ההר אסורה מן התורה, לכאורה עלינו לומר, שבכל מקרה בו יתעורר לפנינו ספק של טומאה זו, הכניסה אל ההר תהיה אסורה, כמו בכל ספק של תורה. לפי הנחה זו, אם נאמר, שכיום אין אנו מסוגלים לזהות בוודאות את טומאת הזיבה, כיצד נוכל לעלות להר הבית, בלי להסתפק שמא אנו אסורים בכניסה?

להלן יתבאר, שחז"ל מכריעים באופן ברור, בניגוד לכלל המקובל "ספק דאורייתא לחומרא", כי כל זמן שאין ידיעה ודאית שהאדם נטמא בטומאה זו – יש להקל. בטעם הדבר נראה, כפי שעולה מכמה מהמקורות, כי הזיבה היא מחלה נדירה (ובדומה לצרעת שגם כן אינה מצויה), ועל כן כל זמן שלא ידוע לנו בוודאות שהאדם נטמא, אנו מעמידים אותו על חזקת טהרתו.

הזיבה – מחלה ולא הפרשה טבעית

בניגוד לטומאת הקרי או לטומאת הנידה, שאינן מעידות על מחלה כלשהיא, כמה מקורות מלמדים אותנו, כי טומאת הזיבה איננה הפרשה טבעית, אלא הפרשה בלתי רגילה המעידה על בעיה רפואית. רמז לדבר ניתן ללמוד כבר מפסוקי התורה, המשווים בין זיבת הזכר לזיבת הנקבה (בויקרא סוף פרק טו "והזב את זובו לזכר ולנקבה") - שבזיבת הנקבה מפורש, שהמדובר באשה הרואה דם "בלא עת נידתה", כלומר, מחוץ לעונת המחזור הטבעי של ראיית הדם (וראה לשון הרע"ב טהרות ה,ח: "דאשה רגילה בנידות ואין אדם רגיל בזיבות"; וכן כותב התוספות יום טוב שם ז,ו).

בספר שמואל ב (ג,כט) אנו מוצאים, כי דוד מקלל את יואב (בעקבות הריגת אבנר): "ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע...". כמוכן, שאם טומאת הזב היא

טבעית ומצויה, אין מקום לקללה זו. במדרש תנחומא (תולדות סימן ז) אף נאמר: "מי שהוא זב – אין חלש ממנו" (וראה בכיוון זה גם ברד"ק בשמואל שם). מציאות של זבים ומצורעים כקללה מופיעה בהקשרים שונים בדברי חז"ל, כמו גם במצות שילוח הזבים והמצורעים מן המחנה (ספרי נשא פסקה א): "בוא וראה מה כח עבירה קשה - שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה לא היה בהם זבים ומצורעים, ומשפשטו ידיהם בעבירה היו בהם זבים ומצורעים". וכן מתואר במדרש ויקרא רבה (מצורע פרשה יח), לגבי מעמד הר סיני: "באותה שעה לא היה בהן לא זבים ולא מצורעין לא חגרים ולא סומים... וכיון שחטאו, לא שהו ימים קלים עד שנמצא בהן זבים ומצורעים".

תיאורים המתייחסים לזיבה כבעיה רפואית מופיעים גם בדברי הראשונים. הרמב"ם (אשר בעצמו היה רופא דגול) כותב בפירושו לזבים (ב,ב): "הזיבות היא מחלה ממחלות כלי הזרע..."; ובהלכות מחוסרי כפרה (ב,א): "הזב האמור בתורה הוא שכבת זרע הבא מחוליי החללים שהיא מתקבצת בהן...". גם הרמב"ן בביאורו לתורה (ויקרא טו,יא) מסביר שהזיבה היא מחלה, והוא אף מציין שזו מחלה מדבקת. באופן זה מבאר בשו"ת התשב"ץ (חלק א סימן קא) את האמור בפסוק לגבי הזב (ויקרא טו,ג) "רר בשרו" - שזיבה זו אינה יוצאת בדרך טבעית, אלא כמו ריר הנפרש בדרך מחלה (ובשמואל א כא,יד רש"י מפרש, כי כל דבר הנוסף נקרא ריר, והוא מביא כדוגמא פסוק זה האמור בזב).

דברי הרמב"ן מובאים גם בספר החינוך (מצוה קעח), המרחיב לבאר את טעם טומאת הזיבה: "ואין ספק כי ענין הזיבה יקרה באדם בצאתו מדרך היושר בהתמדה במאכליו ושיקוייו, ויגדל בגופו מתוך כך אותו המותר הסרוח המאוס והטמא, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [קידושין ב' ע"ב] דרכא דמיכלא יתירא לאיתויי לידי זיבה. והודיעתנו התורה שהאדם שיהיה בו כן נקרא טמא, והטומאה שם כולל כל דבר נמאס ונאלח, ובהרחיקנו מזה נקנה בנפשנו מדת היושר וההשויה בכל דעתנו ובכל כחנו" (וראה עוד בענין זה באנציקלופדיה הלכתית רפואית חלק ג ערך 'זב', שם מובאים מחקרים המצביעים על קשר ישיר בין תופעות של מתירנות מינית למחלת הזיבה).

הזיבה - שכבת זרע מקולקלת

דברי הרמב"ם בהלכותיו הנ"ל, המזהים בין הזוב לבין שכבת הזרע, מתבארים בפירושו למשנה בזבים שם: "הזיבות היא מחלה ממחלות כלי הזרע, והוא, שכלי הזרע נחלש כחם המחזיק והמעכל, ושאר כחות הגוף עומדים במצבם הטבעי, ואז יזל הזרע כשאינו בשל ויצא בלי הנאה בלי קשוי". המקור לדברים אלו, כפי שמציין שם הרמב"ם בפירושו, הוא התוספתא לזבים (ב,ד; נזכרת גם בגמרא בנידה לה,ב), המחלקת בין שכבת הזרע, היוצאת מן הבשר החי, לבין הזוב, אשר יוצא מבשר המת. "הבשר החי", היינו הבשר של האבר בעודו בקישוי, ואילו "הבשר המת", היינו כאשר האבר איננו בקישוי, ובכל זאת יוצאת ממנו ההפרשה (ראה ברש"י שבועות יד,ב ד"ה חייב: "שימות האבר ויפרוש בלא קוש"י").

הבנה זו של הרמב"ם נראית מתאימה גם לסדר פסוקי התורה. מיד אחרי תיאור טומאות האיש, של זיבה ושכבת זרע, מופיעות טומאות האשה – הנידה והזבה. לגבי האשה בודאי שהמדובר בשתי הטומאות באותה הפרשה (של דם) היוצאת מאותו המקום (ורק בזמנים שונים), ומסתבר לומר, שהוא הדין לגבי הטומאות של האיש, שהפרשת הזיבה אינה הפרשה אחרת מאשר הפרשת יציאת הזרע. נכון הוא, שבניגוד לטומאות האשה, שם כתוב בשתי הטומאות שהמדובר בדם, בטומאות האיש לא נזכר בשניהם שהמדובר בזרע, אולם יש לומר, כי מאחר שהפרשה זו מקולקלת ואינה ראויה להזריע, היא אינה ראויה עוד להיקרא "שכבת זרע".

אמנם, רש"י בפירושו ליומא (יח,א ד"ה זב) כותב, ש"אין הקרי והזוב באים ממקום אחד", ומשמע מדבריו, שהזוב היא הפרשה אחרת לגמרי, ואין כל קשר בינה לבין שכבת הזרע. מכל מקום, דברי רש"י הללו נראים כמוקשים מדברי הגמרא בבבא קמא (כה,א), שם אומר רבי יהושע, כי שכבת זרעו של זב מטמאה במשא, לפי שאי אפשר לו בלא צחצוחי זיבה; ומשמע מכאן, כי הזיבה ושכבת הזרע מגיעים מאותו המקום. (וייתכן לבאר בדעת רש"י, כי אכן המדובר בהפרשות היוצאות ממקומות שונים, אולם כאשר האדם הוא זב הן מתערבבות יחד, ואי אפשר להבדיל ביניהם).

דברי הרמב"ם על כך שהזיבה היא בעצם שכבת זרע מקולקלת, מתאימים גם להבדל נוסף הנזכר בתוספתא בזבים שם, שבניגוד לשכבת הזרע, שהיא דומה

ללובן "ביצה שאינה מוזרת", הזיבה דומה ללובן "ביצה המוזרת". ביצה המוזרת היא ביצה שאינה ראויה לגדל אפרוחים (ראה בחולין סד,ב: "ביצים מוזרות", וברש"י שם: "שאינן של זכר ואין אפרוח קלוט בהם לעולם"); ובהשוואת הזוב לביצה כזו יש לומר, כי כשם שביצה המוזרת אינה ראויה לגדל אפרוחים, כך גם הזוב אינו ראוי להזריע ולהוליד.

כל זמן שלא הוכח אחרת – האדם אינו זב

במשנה בזבים (ב,ב מופיעה גם בנזיר ט,ד) נאמר: "בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה – במאכל, ובמשתה, ובמשא, בקפיצה, בחולי, במראה ובהרהור" – כלומר, אדם שאכל או שתה הרבה, או עשה פעולה אחרת מהמנויות כאן, שיש לתלות בה, שהיא גרמה לו לראות את מראה הזיבה – למרות שאין כל ספק לגבי המראה, שהוא מראה של זיבה, בכל זאת הוא אינו טמא. משמעותה של בדיקה זו מתבארת בלימוד מפסוק בתורת כהנים על מצורע (פרשת זבים פרשה א א,ז): "מבשרו טמא – ולא מחמת דבר אחר". כלומר: אם היתה כאן סיבה חיזונית הגורמת לטומאתו, האדם אינו טמא (ובגמרא בנידה לה,א הגרסה היא "מבשרו ולא מחמת אונסו", אם כי מבואר שם, שהמדובר דווקא בראייה שניה, ואילו בראייה הראשונה של הזוב, אף אם היא היתה מחמת אונס, הרי הוא טמא כבעל קרי – שהרי כבעל קרי לא נזכר הלשון "מבשרו").

הגר"א בביאורו לתוספתא בפרה (יא,א) כותב, כי לא רק כאשר ידוע לנו שהיתה קפיצה או תולים בקפיצה זו (והוא הדין כמובן לשאר הדברים שתולים בהם את הזיבה), אלא אף במקרה שיש ספק אם היתה קפיצה, או משאירים אותנו בחזקת טהרתו. הגר"א מדקדק זאת מהמשך המשנה בזבים, המתייחסת למי שכבר ראה זיבה ודאית, לגביו נאמר: "אונסו וספיקו ושכבת זרעו טמאים". משמע מכאן, כי כאשר לא היתה זיבה ודאית, במקרי הספק, הוא יהיה טהור (להבנת הגר"א, כך גם יש לבאר את המובא שם בתוספתא "ספק הקפצין טהור"; אם כי יש שביארו את דברי התוספתא באופן אחר – ראה בערוך ערך 'קפץ' ובחסדי דוד שם).

יש לציין, כי בגמרא בנזיר (סו,א) מבואר, כי הספק בו יש להחמיר באדם שראה טומאה ודאית קודם לכן, הוא דווקא במקרה שהיתה ראייה של זוב

באופן ודאי, אלא שיש ספק לגביו אם הוא מטמא או לא. אולם במקרה שלא ברור שהיתה ראייה כלל, אין להחמיר מספק – גם לאדם שכבר מוחזק בטומאה. על פי הדברים הללו ברור, שאדם המסופק אם היתה לו ראייה של זוב, והוא לא היה מוחזק כטמא קודם לכן, אינו צריך לחשוש שמא הוא זב – ואף אם היתה ראייה, שהוא סבור שיש להסתפק לגביה, הרי הוא בחזקת טהור, כל זמן שלא יוכח אחרת.

האם צריך לחשוש כיום לזיבה?

הדברים הנזכרים לעיל מתאימים לפסיקת הרמב"ם (ביכורים ה,יא; תרומות ז,ח), השולחן ערוך (יורה דעה שכב,ה) והרמ"א (אורח חיים תנו,ב) לגבי חלת חוץ לארץ, שאינם מזכירים חשש מספק שמא האדם הוא זב (ובניגוד למופיע בספר "חלת לחם" מאת הרב שמחה יואל רובינשטיין – לבוב תרי"ג, שיש לחשוש מספק ועל כן אין לכהן לאכול חלת חוץ לארץ; וייתכן להבין כמותו מהשגת הראב"ד בהלכות תרומות שם, המעדיף לפי אפשרות אחת לתת את חלת חוץ לארץ דווקא לכהן קטן ולא לגדול, מחשש זיבה); וכן הם מתאימים לדברי כמה מהאחרונים אשר כתבו כן אף ביחס להר הבית (הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי בספרו "עיר הקודש והמקדש" – חלק ד פרק ז אות ב) או לחידוש עבודת הקרבנות (הרב צבי פסח פרנק בספרו "מקדש מלך" בחלק הנקרא "טור מלכא" פרק ט אות ג), שבסתמא אין לחשוש לזיבה.

כל זה, בניגוד למכתב הנדפס בספר "ארחות רבינו" (חלק ב עמוד קנו) – ספר המספר על חייו של הרב יעקב ישראל קנייבסקי (הסטייפלר) – ולפי המובא שם, הסטייפלר ניסח מכתב המזהיר מפני העלייה להר הבית, עליו חתומים עוד כמה רבנים (הרב אלעזר מנחם מן שך, הרב חיים מאיר הגר – האדמו"ר מויז'ניץ, הרב משה יחיאל הלוי – האדמו"ר מאוז'רוב), ואחד הטיעונים המופיעים שם, הוא החשש שמא האדם נטמא בזיבה.

אין אחריות זבים עליכם!

לכאורה ניתן להקשות ולומר, כי לפי דברינו, מציאות של זיבה תהיה נדירה ביותר, ואולי היא לא תהיה קיימת כלל! האומנם ניתן לומר כן לגבי פרשייה

שלמה המופיעה בתורה, שהיא אינה נוהגת? ואכן, מצאנו במשנה בזבים תמיהה של תנאים בעניין זה. במשנה הנ"ל מובאת דעת רבי עקיבא הסובר, כי אפילו אכל "כל מאכל" (והוא מדגיש, בין רע ובין יפה), ושתה כל משקה, אין הוא מיטמא בזיבה (מאחר שיש לתלות במאכל ובמשקה שאכל בסמוך לראיית הזיבה). החכמים תמהו עליו ואמרו לו, כי לשיטתו אין יותר מציאות של זבים – ורבי עקיבא השיב להם "אין אחריות זבים עליכם". כלומר, אין כל הכרח שאכן תהיה מציאות של זבים, וכפי שמבאר הר"ש: "ואם לא יהו זבין עד עולם - מה אתם חוששין?".

גם לפי רבי עקיבא מציאות של טומאת זיבה קיימת, אלא שהיא נדירה ביותר, וכפי שכותב הרמב"ם בפירושו: "ולא יהיה זה זוב אלא אם ראה בקיבה ריקה ובהסח הדעת ולא תקדם לכך יגיעה ולא מצב מן המצבים שתוארו לעיל". הרמב"ם והרע"ב בפירושיהם כותבים, שאין הלכה כרבי עקיבא, והכרעה זו מתאימה לכללי הפסיקה המקובלים, שיחיד ורבים הלכה כרבים. אולם ישנה גם סברה לפסוק להלכה כרבי עקיבא, שהרי החכמים לא השיבו לו על דבריו, והוא אומר את המילה האחרונה; וייתכן שבאמת הכרעת ההלכה של הרמב"ם אינה מוסכמת.

בתוספתא לזבים (ב,ה) המובאת בגמרא ביומא (יח,א) נאמר: "זב תולין לו במאכל וכל מיני מאכל". רש"י במקום מבאר דברים אלו, על פי הנזכר לעיל, שאין טומאת זיבה בראייה באונס: "אם אכל מאכל הרבה מכל מין שהוא, תולין לומר שמחמת רוב מאכל ראה". ניתן להבין בדעתו, שדברי התוספתא הללו הם כדעת חכמים במשנה, שהרי המאכל הוא הדבר הראשון מתוך שבעת הדברים בהם בודקים את הזב. כך נראה להבין בדעת הרמב"ם, המבאר בדעת רבי עקיבא, שאפילו אכילה מועטת מצילה אותו מלהיות טמא בטומאת הזיבה (וזו כוונתו בלשונו "כל מאכל", בניגוד לדעת חכמים, שרק באכילה מרובה יש לתלות על מנת להצילו מהטומאה). אולם התוספות רי"ד על יומא שם מבאר, כי רבי עקיבא מדגיש שגם מאכל רע וגם מאכל יפה מועילים לתלות לטומאת הזיבה, משום שלדעת חכמים דווקא במאכל רע – שהוא מביא לידי זיבה - אפשר לתלות, ולא במאכל יפה, גם אם הוא אכל הרבה ממנו. אבל אם הוא אכל רק מעט, גם לדעת רבי עקיבא אין לתלות בזה (וכך עולה מדברי הרא"ש בפירושו

לנזיר שם). על פי הדברים הללו כותב בתוספות רי"ד, שדברי התוספתא מתאימים דווקא לדעת רבי עקיבא ולא לדעת חכמים. ממילא יש גם מקום לומר בדעתו, שההלכה היא כרבי עקיבא (שהרי בגמרא ביומא דברי התוספתא מובאים ללא דעה חולקת), ובאמת מציאות הזבים היא נדירה מאוד. (אמנם, אין אנו מוכרחים לומר כן בדעתו, כי ייתכן שאף הוא סובר להלכה כדעת חכמים, שהרי במשנה בנזיר סה"ב דברי תנא קמא מובאים ללא דעה חולקת; אך ניתן לבאר, ששם הם נשנו אגב דין ספק הנגעים האמור שם, ואין ללמוד מכך).

גם אם נאמר, שההלכה היא כדעת חכמים ולא כדעת רבי עקיבא, עצם סיום דברי המשנה עם תשובת רבי עקיבא יכולה ללמדנו, כי תשובה זו אינה דחוייה לגמרי, וגם לפי חכמים החולקים עליו, אין אנו מוכרחים לקחת אחריות על הזבים, ולהתאמץ להגיע למצב בו אנו מכריזים על אנשים שהם אכן טמאים בטומאה זו (אלא שמציאות זו לדעתם היא יותר שכיחה מהמציאות בה לפי רבי עקיבא היא יכולה להיות).

לסיכום: הזיבה היא מחלה נדירה, שאדם רגיל אינו צריך לחשוש שמא הוא נטמא ממנה. אף במקרים שהיה מראה ודאי של זיבה, יש מקום לתלות את הזיבה בדברים חיצוניים אשר גרמו למראה זה, ובכל אופן, האדם אינו נחשב לטמא בטומאה זו מספק.